

RAFAŁ ŁATKA

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„STEFAN WYSZYŃSKI
WOBEĆ OPORU SPOŁECZNEGO
I OPOZYCJI 1945–1981”,
WARSZAWA, 3 KWIETNIA 2017 ROKU

3 kwietnia w Auli Muzycznej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego przy ul. Dewajtis 5 w Warszawie odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa „Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981”. Zorganizowały ją trzy instytucje: Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego. Za merytoryczną stronę przygotowań odpowiedzialni byli dr Ewa Czaczkowska i dr Rafał Łatka.

Konferencję w obecności licznie zgromadzonych widzów otworzyli metropolita warszawski kard. Kazimierz Nycz, prorektor ds. nauki i współpracy międzynarodowej UKSW ks. prof. Ryszard Czekalski, dyrektor Muzeum JPiPiPW Marcin Adamczewski i prezes IPN dr Jarosław Szarek. Kardynał Nycz poprosił, by referenci pamiętali o duszpasterskim, eklezjalnym wymiarze działalności prymasa Wyszyńskiego, który bywa często pomijany w związku z jego polityczną aktywnością i koniecznością kontaktów z dygnitarzami komunistycznymi. Doktor Szarek wspominał, że w trudnych czasach komunistycznego zniewolenia prymasa traktowano jako interrexę – niekoronowanego króla Polski (taki napis umieszczono zresztą na szarfię złożonej na jego pogrzebie). Prezes IPN podkreślił również, że bez ożywienia religijnego będącego skutkiem Wielkiej Nowenny i obchodów Millenium chrztu Polski nie byłoby 16 października 1978 r. – wyboru kard. Wojtyły na papieża. Swoją wypowiedź dr Szarek zakończył słowami samego prymasa: „Narodowi potrzeba wielkości. Nie myślcie, że naród może wypełnić swoje zadanie tylko z pomocą ludzi bez wyrazu, którzy żyją byle jak, aby przeżyć, aby jakoś się odkuć, aby wykręcić się tanim kosztem: dzisiaj na uczelni profesorowi, a jutro – na urzędzie czy stanowisku – podjętym obowiązkom. Łatwizna życiowa jest najwięk-

szym wrogiem współczesnej Polski. Nie tylko niekompetencja, ale i nieuczciwość ludzi kompetentnych, wykształconych, znających swoje zadania, nawet dobrze uposażonych, może doprowadzić do straszliwej katastrofy naszej ojczyzny”.

Sesja składała się z czterech paneli problemowych: „Kardynał Wyszyński a opozycja polityczna”, „Przełomowe wydarzenia w historii PRL w refleksji prymasa Wyszyńskiego”, „Prymas Wyszyński wobec oporu społecznego”, „Opozycja i opór społeczny w nauczaniu prymasa Wyszyńskiego”.

W pierwszym panelu, prowadzonym przez dr Czackowską, wzięło udział czterech referentów: prof. Jan Żaryn (UKSW, Senat RP), dr Władysław Bułhak (IPN), dr Michał Białkowski (UMK) oraz dr Rafał Łatka (IPN). Pierwszy z nich omówił stosunek Stefana Wyszyńskiego do opozycji i podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956. Profesor Żaryn zwrócił szczególną uwagę na konsekwencję Kościoła w relacjach z opozycją, których zasady wypracował już prymas Hlond, a jego dzieło kontynuowali następcy – kardynałowie Wyszyński i Glemp. Popierali oni wolnościowe aspiracje społeczeństwa, ale nie angażowali Kościoła bezpośrednio w działalność opozycyjną. W omawianym okresie oznaczało to konieczność wyjścia wielu kapłanów z konspiracji (m.in. dzięki temu brakowało władzom pretekstu, by wytoczyć proces przewodniczącemu episkopatu po jego uwięzieniu). Referent zwrócił również uwagę na osamotnienie prymasa, gdy w 1950 r. zdecydował się zawrzeć porozumienie z władzami komunistycznymi. Z kolei dr Bułhak mówił o podejściu kard. Wyszyńskiego do laickich nurtów opozycji antykomunistycznej w kraju i na emigracji w latach 1956–1980 w świetle dokumentów wywiadu PRL. Przedstawił problem agentury wywiadu MSW funkcjonującej „na kierunku watykańskim” na przykładzie gry inspiracyjnej prowadzonej przez red. Ignacego Krasickiego ps. „Witold” i Gottfrieda Kusena ps. „Curioso”. Podkreślił, że zgodnie z przebadanymi dokumentami pochodzącymi ze źródeł watykańskich (archiwum kard. Agostina Casarolego) kard. Wyszyński był nie tylko doradcą Stolicy Apostolskiej w kwestii polityki wschodniej Watykanu, ale w praktyce również jej współtwórcą. Doktor Białkowski zaprezentował stosunek prymasa do różnych nurtów opozycji przedsierpniowej. Toruński historyk zwrócił uwagę, że nie angażował się on w działania kontestacyjne, ale przyjmował opozycjonistów i wspierał niektóre z ich inicjatyw, nie sprzeciwiał się również organizowaniu w kościołach głódówek w obronie więźniów politycznych. Panelista wspomniał, że analizowana przez niego tematyka nie była przedmiotem szerszych badań i wymaga dalszych pogłębionych studiów. W ostatnim z referatów w tej części konferencji dr Łatka omówił stosunek Prymasa Tysiąclecia do „Solidarności” – na jej poczynania kard. Wyszyński patrzył przez pryzmat dobra całego narodu oraz realiów geopolitycznych. Z tego powodu nie wahał się napominać liderów „Solidarności” i sugerować kierunku, w którym powinni zmierzać; zdarzało mu się również dystansować od poszczególnych inicjatyw związku. Pierwszy panel zakończyła ożywiona dyskusja na temat Soboru Watykańskiego II i roli, którą odegrał w nim kard. Wyszyński, polityki wschodniej Stolicy Apostolskiej oraz stosunku prymasa do KOR.

Druga część konferencji składała się z dwóch wystąpień i dotyczyła podejścia prymasa do przełomowych wydarzeń w historii Polski Ludowej: Marca '68 oraz Grudnia '70 (dr Bartłomiej Noszczak, mający wygłosić referat o roli prymasa w czasie Wielkiej

Nowenny i obchodów millenijnych, nie mógł uczestniczyć w debacie). Obrady prowadził dr hab. Mirosław Szumiło. Doktor Czackowska (UKSW, MJPIIPW) przedstawiła stosunek Konferencji Episkopatu Polski do Marca '68, akcentując wielką rozwagę prymasa, który nie miał zamiaru walczyć z PZPR o władzę, oraz jego obawy związane z pogorszeniem obrazu Polski w świecie w rezultacie antysemitkiej nagonki wywołanej przez Władysława Gomułkę. Drugi z referentów, dr hab. Paweł Skibiński (UW), mówił o podejściu kard. Wyszyńskiego do Grudnia '70. Wskazał na niezwykle surową w tym czasie opinię prymasa o Gomułce oraz jego ostrożność wobec nowej ekipy rządowej (Edwarda Gierka kardynał oceniał jednak wyżej niż jego poprzednika na stanowisku I sekretarza PZPR). Historyk z Uniwersytetu Warszawskiego podkreślił też, że prymas po raz pierwszy realnie obawiał się interwencji sowieckiej, oraz wskazał, iż nie miał on żadnych złudzeń co do samodzielności oraz poziomu moralnego władz partyjnych. Panel zakończyła dyskusja, w której do wydarzeń Marca '68 i Grudnia '70 odnieśli się również Jakub Gołębiowski i dr Łatka; zaakcentowali, iż prymas miał wielkie wyczucie sytuacji społeczno-politycznej. Drugi z dyskutantów zastanawiał się, czy wpływ na stosunek prymasa do władz miał pewnego rodzaju sentyment, który żywił do Edwarda Gierka.

Trzeci panel, prowadzony przez dr. Łatkę, dotyczył stosunku Prymasa Tysiąclecia do oporu społecznego. W tej części wystąpili trzej referenci. Ksiądz dr hab. Dominik Zamiatła, prof. UKSW, naświetlił ten niezwykle ważny problem w kontekście polskiej wsi. Była to kwestia istotna dla prymasa, który nie ukrywał swojego chłopskiego pochodzenia. Referent zauważył, że szczególnie duże znaczenie miało poparcie kard. Wyszyńskiego dla „Solidarności” rolników indywidualnych, która prawdopodobnie nie powstałaby bez jego udziału. Warto przytoczyć słowa prymasa z homilii wygłoszonej 2 lutego 1981 r.: „Jeżeli pracownicy przemysłowi uzyskali prawo zrzeszania się, to trzeba to prawo przyznać również i pracownikom rolnym [...]. Nie trzeba tego prawa przyznawać, ono po prostu istnieje i nikt go nam odmówić nie może. Jest jedno prawo przyrodzone, takie samo dla każdego człowieka, bez względu na to, co on robi – czy pracuje w fabryce, w kopalni, czy na roli, każdy ma takie samo prawo przyrodzone, naturalne, zespalania swych sił i wysiłków dla wspólnego przeprowadzania zadań, które człowiek ma do wykonania”¹. Doktor hab. Agata Mirek, prof. KUL, pokazała prymasa jako inicjatora oporu społecznego podejmowanego przez zakonnice. Zwróciła uwagę, że kard. Wyszyński niejednokrotnie sygnalizował im, iż powinny zdecydowanie bronić swojego prawa do działania, choć władze traktowały je jako osoby trzeciej kategorii. Prymasowi zdarzało się również wskazywać siostronom zakonnym błędy, ale – jak zauważyła referentka – była to krytyka konstruktywna, dzięki której usprawniono i ujednolicono działalność zakonów żeńskich w Polsce. Doktor Grzegorz Łeszczyński (MJPIIPW) omówił stosunek kard. Wyszyńskiego do budownictwa sakralnego na przykładzie konfliktu o wzniesienie kościoła w Zbroszy Dużej. Prymas osobiście angażował się w takie spory z władzami i mocno popierał budowniczych świątyń, o czym świadczy właśnie przypadek ks. Czesława Sadłowskiego, proboszcza parafii w Zbroszy

¹ A. Micewski, *Kardynał Wyszyński, prymas i mąż stanu*, Paryż 1982, s. 427.

KONFERENCJE

Dużej. Dyskusja po trzecim panelu dotyczyła walki o nowe kościoły, reform zakonów żeńskich oraz wsparcia kard. Wyszyńskiego dla rolników w ostatniej dekadzie PRL.

Ostatnia, czwarta części konferencji odnosiła się do oporu społecznego w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia. Panel prowadzony przez dziekana Wydziału Teologicznego UKSW, ks. prof. Piotra Tomasika, składał się z czterech referatów. Ksiądz dr hab. Grzegorz Bachanek (UKSW) omówił wpływ pobożności maryjnej na postrzeganie przez prymasa oporu społecznego, podejmowanego nawet w sytuacji z pozoru beznadziejnej – w rzeczywistości totalitarnej władzy komunistycznej. Ksiądz prof. Józef Zabielski (UKSW) wygłosił referat „Religijno-moralne odrodzenie narodu polskiego jako ratowanie ojczyzny w posłudze pasterskiej kard. Stefana Wyszyńskiego”. Szczególną uwagę zwrócił na to, że patriotyzm prymasa i jego troska o dobro wspólne motywowały go do działania na rzecz ojczyzny. Ksiądz dr hab. Józef Łupiński (UKSW) przedstawił harcerskie ideały w nauczaniu prymasa. Mówił m.in. o nieznanym szerzej fakcie, że kard. Wyszyński przygotował obszerny komentarz do prawa harcerskiego, a w pracy duszpasterskiej odwoływał się do wielu harcerskich zasad (w młodości był skautem i harcerzem). Ostatni na konferencji referat wygłosiła dr Łucja Marek (IPN Kraków), prezentując – na podstawie *Dzienników* Janusza Zabłockiego (warto podkreślić, że to znakomite źródło do badań nad dziejami Kościoła i funkcjonowaniem katolików świeckich w PRL) – stosunek kard. Wyszyńskiego do opozycji koncesjonowanej. Autorka skoncentrowała się na środowisku „Znaku”, trafnie zauważając, iż bilans jego aktywności należy uznać za negatywny. Tworzący to koło poselskie działacze świeccy tylko raz stanęli na wysokości zadania i spełnili oczekiwania prymasa – w czasie wydarzeń Marca '68. Czwarty panel zakończył się ożywioną dyskusją, która w głównej mierze dotyczyła oceny środowisk katolików świeckich i ciągle nierozwiązanego dylematu, czy „Znakowi” bliżej było do władzy czy do opozycji.

Konferencja „Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981” przyniosła wiele nowych i ważnych ustaleń. Autorzy w znacznej części wykorzystali niedostępną wcześniej w szerszym stopniu dokumentację kościelną, co pozwoliło uzyskać szeroką perspektywę. Dla żadnego z referentów nie ulegało wątpliwości, że prymas kierował się interesem kraju i dobrem wspólnym oraz był wybitnym mężem stanu, który potrafił właściwie oceniać rzeczywistość społeczno-polityczną Polski Ludowej i całego bloku wschodniego.